

УДК 378.046-021.68:[37.015.31:51.081.1]

В. В. Примакова

ORCID ID <https://http://orcid.org/0000-0002-8914-6748>

Доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри теорії й методики виховання,
психології та інклюзивної освіти
Комунального вищого навчального закладу
«Херсонська академія неперервної освіти»
Херсонської обласної ради,
м. Херсон, Україна

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ ДОБРОТВОРЕННЯ І. ЗЯЗЮНА

Статтю присвячено розгляду педагогічної спадщини академіка І. Зязюна, аналізу його наукових праць про розвиток у вчителів педагогічної майстерності. Простежено точки дотику між ідеями філософії добротворення Івана Андрійовича та особливостями формування професійної майстерності учителів інклюзивних класів. Висвітлено специфіку роботи працівників інклюзивного закладу, їхні функції в організації інклюзивної форми навчання в закладах освіти та оновлені вимоги, які можливо виконувати краще, актуалізуючи унікальні ідеї, мудрі поради з фундаментальних праць ученого-філософа. Їх гуманістичне спрямування сприятиме розв'язанню багатьох сучасних освітніх завдань, зокрема забезпеченню розвитку педагогічної майстерності вчителів, що працюватимуть у інклюзивних класах.

Ключові слова: педагогічна майстерність; філософія добротворення; учитель інклюзивного класу; педагог-науковець; післядипломна освіта; реформування; трансформації; ідеї, погляди, педагогічна спадщина.

Постановка проблеми. Сучасна освіта в Україні відчуває гостру потребу в трансформації, що може стати закономірним результатом упровадження потужних реформ. Зважаючи на масштабність змін, що відбуваються нині в освіті та потреби швидко реагувати на них, бути мобільними та емоційно стійкими, здатними швидко адаптуватися в умовах освітніх нововведень, критично мислити та творчо розв'язувати проблеми, учитель потребує високого рівня організації професійної підготовки. З огляду на розширення кола задач, поліфункціональність професії вчителя, вимоги до діяльності якого сягають далеко за межі класного кабінету, першочерговим завданням вищої педагогічної освіти вважаємо формування у нього педагогічної майстерності.

Нині професіоналізація педагогічних працівників здійснюється в контексті реалізації Концепції Нової української школи. З огляду на те, що одним із її пріоритетів визнано втілення ідеї інклюзії у вітчизняний освітній простір, проблеми професійної підготовки та вдосконалення педагогічної майстерності в нових освітніх умовах набувають особливої актуальності.

Проблеми формування цього феномену в учителів досліджувало широке коло науковців. Необхідність розвитку в них педагогічної майстерності підкреслювали ще класики: А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Наймасштабніші наукові пошуки в цьому дослідницькому полі здійснювалися в Україні академіком І. Зязюном. Разом з однодумцями (Л. Крамуценко, І. Кривонос, О. Самещенко, В. Семиченко, Н. Тарасевич) обґрунтовано теоретико-методологічні засади проблеми та окреслено можливості вищої, післядипломної освіти в неперервному розвитку майстерності вчителів. У контексті гуманістичних ідей прогресивних педагогів минулого і сучасності, зокрема ідей філософії добротворення І. Зязюна, розроблено компонент готовності вчителів до роботи в інклюзивному класі (А. Колупаєва, С. Яковлева, І. Ящук та інші). Не зважаючи на потужний масив напрацювань з аналізованого питання, зазначимо, що недостатньо дослідженим залишається відносно новий напрям для вітчизняної педагогіки, специфічний аспект проблеми розвитку педагогічної майстерності – її розвиток у вчителів інклюзивних класів.

Мета статті: розгляд педагогічної спадщини І. Зязюна, аналіз його поглядів на розвиток в майбутніх і дипломованих учителів педагогічної майстерності; виявлення точок дотику між ідеями філософії добротворення та особливостями формування професійної майстерності учителів інклюзивних класів. Для досягнення мети окреслюємо такі завдання: студіювати наукові праці академіка І. Зязюна з проблеми; уточнивши сутність поняття «педагогічна майстерність» та структуру категорії, проаналізувати можливості системи післядипломної освіти щодо вдосконалення рівня майстерності педагогічних працівників інклюзивної освіти в контексті педагогіки добротворення І. Зязюна.

Для розв'язання окреслених завдань застосовано методи: проблемно-цільовий аналіз і систематизація для впорядкування наукової літератури, навчально-методичних матеріалів, періодичної преси; біографічний – для вивчення педагогічних явищ і процесів крізь призму творчої діяльності І. Зязюна; термінологічний – для визначення контенту основних понять і пояснення термінів; вивчення й узагальнення персоналістичного досвіду; прогностичний – для формулювання висновків і перспективних напрямів подальших досліджень.

Результати дослідження. Іван Андрійович Зязюн є автором численних наукових праць, серед яких підручники, посібники, монографії, зокрема: «Педагогічна майстерність»; «Краса педагогічної дії»; «Педагогіка добра» та багато інших, у змісті яких учений розглядав актуальні проблеми неперервної професійної освіти, педагогічної майстерності, морально-етичного та естетичного виховання, теорії культури тощо. У них висловлено глибокі думки, геніальні ідеї, мудрі поради, гуманістичні погляди видатного вченого, адресовані освітянам, які прагнуть самоосвіти та самореалізації, викладачам, захопленим справою професіоналізації педагогічним працівникам. Адже розвиток їх педагогічної майстерності сприятиме поліпшенню якості вітчизняної освіти.

Розмірковуючи над важливістю формування в учителів педагогічної майстерності, як вияву творчої активності людини, І. Зязюн визначав цю категорію «комплексом властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі» [3, с. 21]. До властивостей або структурних елементів змісту дефініції вчений відносив гуманістичне спрямування діяльності вчителя, його професійну компетентність, педагогічні здібності і педагогічну техніку [3]. Учений та його колеги-одномудці детально схарактеризували і розтлумачили зміст кожного складника.

Відповідно до висновків науковців, синтез гуманістичного спрямування та професійної компетентності є основою сформованості найвищого рівня професіоналізму, що забезпечує синергетичний ефект системи, яка набуває ознак цілісності, демонструє здатність до самоорганізації. Наявність педагогічних здібностей та володіння педагогічною технікою не тільки дає змогу виявити творчий потенціал учителя, а і гармонізує структуру професійної діяльності [3]. Взаємозв'язок складників педагогічної майстерності та їх належний розвиток мають забезпечити саморозвиток, сприяють більш інтенсивному самовдосконаленню педагогів.

І. Зязюном було визначено чотири рівні сформованості педагогічної майстерності вчителя (елементарний, базовий, досконалий і творчий). Найвищий – творчий рівень, найбільш бажаний для учителів, має ознаки: ініціативність і творчий підхід до професіоналізації; прагнення і здатність генерувати ідеї, самостійно конструювати оригінальні методи і прийоми взаємодії з учнями, спираючись на індивідуальний стиль професійної діяльності та рефлексію [1]. Тому акмеологічна функція вищої, зокрема післядипломної освіти, що полягає в забезпеченні систематичного вдосконалення педагогічної майстерності для належного виконання професійної діяльності, набуває останнім часом особливої актуальності.

На тлі професійних уявлень у кожного вчителя формується педагогічна свідомість, на підставі принципів і правил якої діє фахівець [1; 2; 3]. Нині розширення професійної картини світу вчителя в умовах реформування освіти, зокрема впровадження положень Концепції Нової української школи, відбувається через оволодіння ними знаннями зі спеціальної педагогіки та обізнаності з питань організації інклюзивної форми навчання в закладах загальної середньої освіти.

Підготовка вчителя до організації інклюзивної форми навчання потребує не тільки постійного зростання всіх рівнів компетентності: методологічного, теоретичного, методичного, технологічного тощо [2]. Професійний досвід кожного фахівця з питань інклюзії забезпечує гнучку інтеграцію нової інформації в наявну систему світоглядних уявлень, надає можливість свідомо виконувати якісно нові завдання для досягнення педагогічної мети, вдало застосовувати спеціальні методики для організації освітнього процесу в інклюзивному класі.

І. Зязюн, видатний вчений-гуманіст, автор концепції творення добра, надавав великого значення підготовці педагогів до професійної діяльності задля надання молодому поколінню якісної освіти та формування в них основних цінностей. Ці положення близькі до ідей інклюзивної освіти, реалізація яких в освітньому просторі сприятиме досягненню мети національної освіти. Відповідно до цього, Н. Кравець зазначала: «Не вживаючи терміну «інклюзія», науковець вказував, що гуманізація освіти передбачає також її диференціацію, яка може реалізуватися лише через різні типи навчально-виховних закладів» [4, с. 5]. Розуміючи різний освітній потенціал у дітей з типовим та атиповим розвитком, Іван Андрійович

вболівав за забезпечення якісної освіти для всіх, оптимальної роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби. Це відбивалося в поглядах вченого-гуманіста, його філософії добротворення.

Критеріями майстерності педагога І. Зязюн визначав: доцільність педагогічної дії відповідно до спрямування; продуктивність освітнього процесу з огляду на її результати; діалогічність як ступінь комунікації, що виявляє характер стосунків з учнями; оптимальність у виборі засобів, коли за умови застосування мінімальних ресурсів отримують максимальний результат; творчість за змістом самостійної або спільної діяльності вчителя й учнів [3]. Розглянувши їх зміст, робимо висновок про відповідність критеріїв і рівнів формування аналізованого феномена для вчителів, що працюють з дітьми як типового, так і атипового розвитку.

Зрозуміло, що кожен педагог, який працює за покликанням, прагне досягти творчого рівня, що характеризується ініціативністю і креативністю в організації професійної діяльності. Такий учитель самостійно створює оригінальні і доцільні прийоми педагогічної взаємодії, що застосовує, спираючись на рефлексивний аналіз. У нього має бути сформовано індивідуальний стиль професійної діяльності [1]. І таким вимогам має відповідати кожен учитель інклюзивного та звичайного класу.

Окрім учителя інклюзивного класу, до працівників, які мають організовувати цей процес у закладі освіти, відносяться: асистент учителя, адміністрація освітнього закладу, члени команди фахівців, що працюють над створенням індивідуальної програми розвитку для кожної дитини з особливими освітніми потребами. До них висуваються особливі вимоги.

Для організації інклюзивної форми навчання педагогічні працівники мають володіти вміннями розв'язання таких завдань: оптимізувати освітній процес, де враховано потреби всіх дітей; забезпечити індивідуальний та диференційований підхід до дітей з особливими освітніми потребами; створити сприятливий клімат у шкільному просторі та позашкільлі, для чого фахівці мають бути обізнані з основ дефектології, вікової психології та ін.

Якість освітнього процесу передусім визначається тим, якою мірою враховуються та реалізуються потенційні можливості розвитку кожного учня, його індивідуальні особливості. За наявності будь-яких фізичних чи психічних обмежень у дитини завжди є резерви для розвитку, застосування яких може суттєво поліпшити якість її життя. Фахівці у сфері спеціальної педагогіки стверджують, що більшість дітей з особливостями психофізичного розвитку може навчатися у загальноосвітніх школах за умови реалізації моделі інклюзивної освіти [5].

Пріоритетними напрямками діяльності педагога має стати сприяння соціальному, емоційному та когнітивному розвитку кожної дитини, щоб вона відчувала себе неповторною особистістю, повноцінним учасником суспільного життя. Необхідною є співпраця з фахівцями поза закладом освіти для надання спеціальних послуг відповідно до нозологій дітей.

Запорукою успішної реалізації ідеї інклюзії є ефективна співпраця держави, школи (вчителів, відповідних фахівців, батьків та учнів) і громади. Вони мають об'єднувати зусилля для взаємодопомоги, обміну знаннями, максимально використовувати наявні ресурси для досягнення головної мети – реалізації дитиною її потенційних можливостей та належної соціалізації.

Командна робота з «особливою» дитиною має специфічні риси, адже саме команда обирає ефективні методи роботи з дитиною. Усі члени команди несуть колективну відповідальність за ухвалені рішення. Рівноправними її членами є заступник директора закладу освіти, учитель і його асистент, дефектолог і психолог, медична сестра і реабілітолог (учитель фізичної культури), батьки дитини з особливими освітніми потребами [5]. Всі члени команди вважаються однаково важливими. Їхній досвід інтегрується під час розроблення та реалізації індивідуальної програми розвитку дитини (ІПР – документ, що містить детальну інформацію про дитину і послуги, які вона має отримувати), їх надаватиме кожний фахівець.

Батьки мають брати активну участь у розробленні ІПР, надавати об'єктивну інформацію про індивідуальний розвиток, стан здоров'я, соціальні умови, інші данні. В документі мають бути чітко прописані необхідні адаптації/модифікації, що слугуватиме підґрунтям для подальшого планування навчальних занять [5]. ІПР розробляється та реалізується для кожного учня з особливими освітніми потребами окремо.

Вирішити складні освітні проблеми, задовольнивши освітні потреби учнів, відповідно до їх здібностей, рівня розвитку пізнавальних процесів, інтересів, можливо за умови належної професійної готовності педагогів. Професійно компетентні вчителі з високим рівнем майстерності здатні обирати адекватні форми, методи, прийоми роботи з дітьми, корегувати умови організації інклюзивної форми навчання, доцільно застосовувати методичні засоби, успішно розв'язувати складні педагогічні ситуації тощо.

У вчителів інклюзивного класу мають бути сформовані вміння щодо пристосування до потреб учнів через адаптації або модифікації, де перші змінюють характер навчання, не змінюючи зміст або понятійну сутність навчального завдання, а другі – характер навчання, змінюючи зміст або понятійну складність навчального завдання [5]. Ефективне співробітництво педагогів з батьками та іншими фахівцями також передбачає розвиток педагогічної майстерності. Надані освітні послуги мають бути комплексними, гнучкими, доступними, природовідповідними для кожної родини.

Створення доброзичливої невимушеної атмосфери, де визнають унікальність кожного (і педагога, і учнів) та підтримують їх, суттєво підвищує ефективність навчання. Школа, клас мають стати комфортним і затишним середовищем для всебічного розвитку учнів та взаємодії з їхніми родинками.

Висновки. Таким чином, учитель, працюючи в інклюзивному класі, повинен уміти не тільки оптимізувати освітній процес, а передусім стимулювати розвиток особистості вихованця та його адаптацію в соціумі. Конструктивна соціальна взаємодія всіх учасників освітнього процесу в умовах інклюзії має сприяти зближенню учнів, прихильності до інтересів один одного, викликаючи відчуття неповторності, захищеності кожного та потреби в піклуванні про того, хто потребує допомоги.

Вітчизняне учительство знаходиться в перманентному стані включення в модернізаційні освітні процеси, тому вмiє швидко і гнучко реагувати на нововведення. Визнаючи нині недостатню готовність як педагогічних працівників, так і переважної більшості населення країни в цілому, до прийняття ідеї інклюзії та особливо належної її реалізації, підкреслюємо нагальну необхідність у забезпеченні спеціальних умов, основною з яких вважаємо підготовку висококваліфікованих педагогічних кадрів до специфічної діяльності. Завданням неперервної педагогічної освіти, відповідно до зазначеного, є забезпечення сформованості і вдосконалення професійної майстерності учителів в умовах інклюзивного освітнього середовища. Для цього треба створити умови для опанування фаховими знаннями, розвитку педагогічних здібностей, комунікативної компетентності, підготувати фахівців до вирішення педагогічних ситуацій в інклюзивному освітньому просторі. Зазначене потребує більшої уваги до концептуальних положень філософії добротворення, які розробив і обґрунтував геніальний вчений, педагог-гуманіст Іван Андрійович Зязюн.

References

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії : науково-методичний посібник. Київ : МАУП, 2000. 312 с.
Ziaziun, I. A. (2000). Pedagogika dobra: idealy i realii: [Pedagogy of possessions: ideals and realities]. Kyiv. Ukraine : MAUP.
2. Зязюн І. А. Процеси модернізації сучасної педагогічної освіти в Україні. *Професійна освіта: педагогіка і психологія: польсько-український журнал*. Ченстохова – Київ : АЖД, 2006. VIII. С. 105-115.
Ziaziun, I. A. (2006). Protsesy modernizatsii suchasnoi pedagogichnoi osvity v Ukraini [Modernization process of modern pedagogical education in Ukraine]. *Profesiina osvita: pedagogika i psykholohiia: polsko-ukrainskyi zhurnal – Professional education: pedagogy and psychology*. Chenstokhova – Kyiv. Ukraine : AJD. pp.105-115.
3. Зязюн І. А., Крамущенко Л. С., Кривонос І. Ф. Педагогічна майстерність : Підручник. Київ : Вища шк., 1997. 349 с.
Ziaziun, I. A., Kramushchenko, L. S. and Kryvonos, I. F. (1997). Pedagogichna maisternist: Pidruchnyk [Pedagogical skill]. Kyiv. Ukraine : Vyshcha shk.
4. Кравець Н. П. Використання ідей І. А. Зязюна на уроках літератури в роботі з розумово відсталими підлітками. *Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього*: збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 30-31 березня 2017 р.). Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 339 с.
Kravets, N. P. (2017). Vykorystannia idei I. A. Ziaziuna na urokakh literatury v roboti z rozumovo vidstalymy pidlitkami [Use of I.A. Zyazyun's ideas in literature lessons in working with mentally retarded teenagers]. *Naukova spadshchyna akademika Ivana Ziaziuna u vymirakh suchasnosti y maibutnoho: zbirnyk materialiv I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Proceedings of the 1 rd International Scientific and Practical Conference]. (m. Kyiv, 30-31 bereznia 2017 r.). Kyiv. Ukraine : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova.
5. Колупасва А. А., Данілавічіутє Е. А., Литовченко С. В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник. Київ : Видавнича група «А.С.К.», 2012. 192 с.
Kolupaieva, A. A., Danilavichiutie, E. A. and Lytovchenko, S. V. (2012). Profesiine spivrobotnytstvo v inkluzyvnomu navchalnomu zakladi [Professional cooperation in the inclusive educational institution]. Kyiv. Ukraine : Vydavnycha hrupa «A.S.K.».

Прумакова В. В.

Doctor of Pedagogical Science, Professor,
Professor of Theory and Methodology
of Education Department,
Psychology and Inclusive Education
of the Municipal Higher Educational Institution
"Kherson Academy of Continuing Education"
of the Kherson Regional Council

INCLUSIVE CLASS TEACHER'S PEDAGOGICAL MASTERY ACCORDING TO I. A. ZYAZYUN HUMANISM PHILOSOPHY

The article is devoted to the study of the pedagogical heritage of I. Zyazyun, an analysis of his views on the development of pedagogical mastery in future and graduate teachers as a necessary component of their professionalism, a sign of high pedagogical culture. This question is constantly in the focus of scientific and pedagogical research of thinkers of the past and modern scholars. It became relevant among the large-scale and multi-faceted problems of the scientific search of the outstanding Ukrainian scholar, philosopher and humanist Ivan Zyazyun. On the basis of the philosophy of humanism the scientist identified the content of this pedagogical category, advanced pedagogical ideas and substantiated theoretical and methodological principles for the development of the phenomenon, which significantly influenced the vectors of the development of Ukrainian education and science, the professionalization of pedagogues, the identification of the main, compulsory, dominant features of their profession and opportunities of all levels of continuous education in proper formation and improvement it during a lifetime.

The article is devoted to the identification of points of contact between the ideas of Ivan Zyazyun philosophic humanism and the peculiarities of the formation inclusive class teachers' pedagogical mastery. Therefore the scientific works of academician I. Zyazyun on this problem were thoroughly studied; the essence of the concept of «pedagogical mastery» is described and the structure of the category is outlined. Possibilities of the system of postgraduate education are analyzed to improve the level of mastery of pedagogues of inclusive education in the context of I. Zyazyun's pedagogy of humanism, according to which it is formed and develop continuously, throughout all professional activities. The specifics of the work of the staff of the inclusive institution, their functions in the organization of the inclusive form of education in educational institutions and the updated requirements that can be provided by updating unique ideas, wise advice, fundamental works of the scientist and philosopher, whose humanistic orientation will support to solve of many contemporary educational problems, in particular, ensuring the development of pedagogical mastery of teachers who will work in inclusive classes.

Key words: pedagogical mastery; philosophy of humanism; teacher of the inclusive class; teacher-scientist; postgraduate education; reforming; transformation; ideas, views, pedagogical heritage.

Одержано редакцією 07.03.2019

Прийнято до публікації 12.03.2019

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **В. В. Кузьменко**